

Anna KOŚCIOŁEK

## O SAKRALIZACJI MONARCHY

### Koronacja Aleksandra II we wspomnieniach Andrieja Murawjowa

*Sakralizacja zakłada uznanie, że monarcha obdarzony jest szczególnym charyzmatem, darami łaski, na mocy których zaczyna być traktowany jak istota nadprzyrodzona. Charakterystyczna dla Rosji idea paralelizmu władcy i Boga przejęta została z Bizancjum, jednakże podczas gdy tam nazywanie panującego „basileusem” wiązało się przede wszystkim z tradycją imperialną, w Rosji określenie „car” miało odniesienie w szczególności do tradycji religijnej, do tekstów, w których w ten sposób nazywany jest Bóg.*

Andriej Murawjow (1806-1874), rosyjski pisarz religijny, teolog, poeta, dramaturg, działacz kościelny i państwowy, pochodził ze starej rodziny szlacheckiej. W latach 1823-1827 służył w wojsku. Jako poeta zadebiutował w roku 1827, a w kolejnym rozpoczął pracę w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Pod koniec roku 1829 pielgrzymował do Ziemi Świętej; swoje wrażenia i doświadczenia zdobyte podczas tej peregrynacji zawarł w wydanej w roku 1832 książce *Puteshestvie ko Svâtyim mestam v 1830 godu* [„Podróż do Świętych miejsc w 1830 roku”]<sup>1</sup>. Dzieło to przyniosło autorowi znaczną popularność i zainicjowało religijny etap jego twórczości. Dzięki sukcesowi temu Murawjow wszedł do kręgów literackich Petersburga. W roku 1833 jego książkę przeczytał car Mikołaj I. Pisarz został wówczas sekretarzem oberprokuratora Świętobliwego Synodu, co skłoniło go do intensywnych studiów nad dziejami Kościoła prawosławnego. Pracował też (w latach 1842-1866) w azjatyckim departamencie Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji, od roku 1846 jako urzędnik do zadań specjalnych. Zajmował się sprawami chrześcijańskiego Wschodu, imperium osmańskiego i krajów Europy Zachodniej. W swoim życiu odbył wiele pielgrzymek. Można podzielić je na trzy grupy: na Wschód, po sanktuariach rosyjskich oraz na zachód Europy. W dorobku pisarza, oprócz utworów poetyckich i podróżniczo-pielgrzymkowych, znajdują się również dzieła dramaturgiczne, hagiograficzne, hymnograficzne, dotyczące historii Kościoła oraz szeroko pojętych kwestii teologicznych, a także teksty o charakterze pamiętnikarsko-wspomnieniowym.

Murawjow żył w czasach panowania trzech władców: Aleksandra I, Mikołaja I oraz Aleksandra II. Na okres władania „dziwnego cara” przypadły jego

<sup>1</sup> Zob. A. M u r a v' e v, *Puteshestvie ko Svyatym mestam v 1830 godu*, cz. 2, Tipografiâ III Otdeleniâ Sob. E. I. V. Kancelârii, Sankt-Peterburg 1848.

dzieciństwo i młodość, a dojrzałe życie – na okres rządów Mikołaja I i jego syna Aleksandra II. Od cara Mikołaja, „żandarma Europy”, poeta otrzymał zgodę na wspomnianą wyżej pierwszą pielgrzymkę do Ziemi Świętej<sup>2</sup>. W *Putešestvie ko Svâtyĭm mestam v 1830 godu* relacjonował rozmowę, jaką w Judei odbył po włosku z Arabem, chrześcijaninem pochodzącym z Betlejem. Kiedy ten dowiedział się, że jego interlokutor jest Rosjaninem, zapytał, kiedy car przybędzie, by oswobodzić Ziemię Świętą od jarzma pogańskiego. Dla podróżnika były to słowa wzruszające, wręcz rozczulające<sup>3</sup>. Mikołaja I postrzegał on bowiem jako jedyną wieczną nadzieję Wschodu. Doceniał jego działania w tym regionie świata, przede wszystkim powołanie w roku 1847 Rosyjskiej Misji Duchownej w Jerozolimie, instytucji odpowiadającej rangą placówce dyplomatycznej.

Murawjow zawsze z radością przyjmował ciepłe słowa kierowane pod adresem Mikołaja I. W książce *Rimskie pis'ma* [„Listy rzymskie”], będącej pokłosiem wyprawy do Italii, rosyjski pisarz odnotował, że w trakcie udzielonej mu prywatnej audiencji papież Grzegorz XVI z wdzięcznością wspominał o kamieniach szlachetnych (jaspisach i malachitach), które car przysłał jako dar dla odnawianej bazyliki św. Pawła za Murami<sup>4</sup>. Z kolei w czasie swojego drugiego pobytu w Ziemi Świętej, szóstego (czyli osiemnastego według nowego stylu) grudnia 1849 roku, w Jerozolimie, Murawjow po uroczystej Boskiej Liturgii wysłuchał kaznodziei, który zamiast wejść na ambonę<sup>5</sup>, wyszedł na kamienne podwyższenie przed wejściem do Świętego Grobu i wygłosił w języku greckim i tureckim pochwałę cara Mikołaja I. Duchowny sławił imperatora za to, że tak wspaniale nosił swoją carską koronę, co jego zdaniem wynikało stąd, że władca pamiętał o koronie cierniowej Zbawiciela. Kaznodzieja wyraził też przekonanie, iż monarsza purpura przypominała carowi szkarłatny płaszcz Chrystusa, i nawiązując do imienia Mikołaja (czyli „zwycięzcy narodów”), dodał, że ze względu na swą bogobojność otrzymał on królewskie berło, przed którym Pan ukorzył różne ludy. Ta mowa ku czci monarchy uradowała serce poety. Uważał, że nawet w Rosji nie wyrażono by piękniej istoty władzy carskiej<sup>6</sup>.

<sup>2</sup> W roku 1849 Murawjow udał się do po raz drugi do Ziemi Świętej. Wrażenia z tej podróży zawarł w listach, których adresatem był Filaret (Drozdow), metropolita moskiewski i kołomoński (zob. t e n ż e, *Pis'ma s Vostoka ot 1849-1850 godov*, cz. 2, Tipografiâ III Otdeleniâ Sob. E. I. V. Kancelârii, Sankt-Peterburg 1851).

<sup>3</sup> Por. t e n ż e, *Putešestvie ko Svâtyĭm mestam v 1830 godu*, cz. 2, s. 199.

<sup>4</sup> Por. t e n ż e, *Rimskie pis'ma*, cz. 1, Tipografiâ Otdeleniâ Sob. E. I. V. Kancelârii, Sankt-Peterburg 1846, s. 281n.

<sup>5</sup> Ambona to podwyższone miejsce na środku cerkwi przed królewską bramą, z którego diakon wygłasza ektenię (rodzaj litanii), czyta Ewangelię, a kapłan wygłasza kazanie.

<sup>6</sup> Por. M u r a v' e v, *Pis'ma s Vostoka ot 1849-1850 godov*, s. 110-113.

Znajomość z Aleksandrem II Murawjow zawarł, gdy ten był jeszcze następcą tronu. W roku 1837, na prośbę Wasilija Żukowskiego, znanego poety i wychowawcy carewicza, towarzyszył Aleksandrowi w pielgrzymce po moskiewskich miejscach kultu, świątyniach i monasterach, od klasztoru Nowa Jerozolima aż do ławry Troicko-Sergijewskiej<sup>7</sup>. Później pisarz doświadczał życzliwości monarchy – to właśnie Aleksander II w roku 1858 ofiarował mu pięć tysięcy rubli na zakup posiadłości w Kijowie<sup>8</sup>.

Zdaniem Murawjowa punktem kulminacyjnym drogi życiowej tego władcy była koronacja. W tekście *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ* [„Wspomnienia świętej koronacji”]<sup>9</sup> zamieścił swoją relację z tej uroczystości. Tekst ten nie ma jednak wymiaru wyłącznie wspomnieniowego. Opis ceremonii koronacyjnej stał się bowiem dla Murawjowa pretekstem do przekazania swojej opinii na temat roli panującego. W niniejszym szkicu podjęto próbę przedstawienia zapatrywań pisarza na kwestię sakralizacji monarchii w Rosji.

W imperium Romanowów koronacja była najistotniejszym elementem uroczystości inaugurujących panowanie każdego władcy, widowiskiem podkreślającym znaczenie mocarstwa, bardzo ważnym wydarzeniem o charakterze państwowym, sakralnym i prawnym – stanowiła bowiem legitymizację władzy. W dokładnie zaplanowanej ceremonii kluczową rolę odgrywał kompleks symbolicznych działań i przedmiotów<sup>10</sup>. Akt koronacji składał się z czterech głównych etapów: uroczystej procesji do soboru Uspieńskiego (Zaśnięcia Matki Bożej); nałożenia korony i wręczenia innych regaliów, Boskiej Liturgii wraz z namaszczeniem cara we wspomnianej świątyni, będącej główną przestrzenią sakralną imperium; przejścia do soborów Archangielskiego (św. Michała Archaniola) i Błagowieszczeńskiego (Zwiastowania), aby uczcić pochowanych tam poprzedników na tronie, oraz powrotu do pałacu na Kremlu z obowiązkowym trzykrotnym pokłonieniem się narodowi z tak zwanego paradnego ganku<sup>11</sup>.

Mikołaj I umarł 18 lutego (2 marca) 1855 roku, gdy trwała jeszcze wojna krymska. Jego syn pragnął odłożyć koronację do czasu, aż ów konflikt zbrojny się zakończy. Miesiąc później, 18 (30) marca 1856 roku, podpisano pokój

<sup>7</sup> Murawjew opisał wrażenia z tej pielgrzymki (zob. t e n ż e, *Vospominanie o poseženii Svâtyni Moskovskoj Gosudarem Naslednikom*, Tipografiâ III Otdeleniâ Sob. E. I. V. Kancelârii, Sankt-Peterburg 1838).

<sup>8</sup> Por. t e n ż e, *Moi vospominaniâ*, w: tenże, *Putešestvie po svâtyĭm mestam russkim*, Institut russkoj civilizacii, Moskva 2014, s. 669.

<sup>9</sup> Zob. t e n ż e, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, w: tenże, *Putešestvie po svâtyĭm mestam russkim*, s. 604-617.

<sup>10</sup> Zob. S. A m e l e h i n a, *Ceremonial koronacii v Rossijskoj imperii*, <http://naukarus.com/tseremonial-koronatsii-v-rossiyskoy-imperii>.

<sup>11</sup> Por. R. S. W o r t m a n, *Scenarii vlasti. Mify i ceremonii russkoj monarchii*, t. 2, *Ot Aleksandra II do otrečeniâ Nikolaâ II*, OGI, Moskva 2004, s. 52.

w Paryżu, a po upływie kolejnego miesiąca rozpoczęto przygotowania do ceremonii, którą wyznaczono na 26 sierpnia (7 września), a zatem dopiero półtora roku po wstąpieniu Aleksandra II na tron. W dniu uroczystości opublikowano manifest ogłaszający amnestię dla więźniów politycznych.

Murawjow w swoich wspomnieniach relacjonował jedynie obrzędy kościelne, w których uczestniczyli: rodzina carska, duchowieństwo, przedstawiciele wszystkich warstw społecznych oraz dyplomaci. Uroczystości świeckie nie były przedmiotem jego zainteresowania.

Kiedy car wraz z małżonką podążał w uroczystej procesji do soboru Uspieńskiego, w świątyni panowało milczenie. Murawjow określił je jako apokaliptyczne, bo wszystko – jak pisał – było tajemnicze i znaczące<sup>12</sup>. Mogło zatem przywołać na myśl słowa z księgi Apokalipsy św. Jana – „zapanowała w niebie cisza prawie na pół godziny” (Ap 8,1). Wkraczającego do soboru Uspieńskiego cara, ubranego w generalski mundur ze złotym łańcuchem Orderu św. Andrzeja<sup>13</sup>, witał śpiew Psalmu 101(100), zatytułowanego *Wzorowy władca* i ukazującego idealnego monarchę teokratycznego. Jak wyznaje pisarz, dźwięki psalmu zdały mu się anielskie, unosiły jego myśli i serce z ziemi do nieba. Samodzierżawcy towarzyszyła cała Rosja, a Kościół – reprezentowany przez metropolitę moskiewskiego Filareta (Drozdowa) – witał go modlitwą nadziei i miłości<sup>14</sup>.

W soborze para imperatorska ucałowała ikony Zbawiciela Emmanuela<sup>15</sup> i Matki Boskiej Włodzimierskiej. Ikona Matki Boskiej Włodzimierskiej jest jedną z najbardziej czczonych i znanych ikon maryjnych; towarzyszyła Rosji na wszystkich etapach jej dziejów. Wykorzystywana była podczas najważniejszych wydarzeń państwowych i cerkiewnych, przed nią namaszczano i koronowano książęta oraz carów, wybierano nowych patriarchów. Przed nią też gorliwie modlono się w chwilach zagrożenia ze strony innowierców. Tradycją było obnoszenie tej ikony w procesji wokół granic Moskwy podczas najazdów obcych wojsk. Stało się to przynajmniej trzy razy – podczas napaści Temir-Aksaka Tamerlana 26 sierpnia 1395 roku, chana Achmata 23 czerwca 1480 i Mehmeda I Gireja 21 maja 1521<sup>16</sup>. W dniu koronacji Aleksandra II przypadało święto ikony Matki Boskiej Włodzimierskiej, obchodzone na pamiątkę

<sup>12</sup> Por. M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 605n.

<sup>13</sup> Por. E. R a d z i Ń s k i, *Aleksander II. Ostatni wielki car*, tłum. E. Siemaszkiewicz, R. Śliwowski, Wydawnictwo Magnum, Warszawa 2005, s. 144.

<sup>14</sup> Por. M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 606.

<sup>15</sup> Emmanuel to ikonograficzne przedstawienie Młodzieńca z proroctwa Izajasza: „Dlatego Pan sam da wam znak: Oto PANNA pocznie i porodzi Syna, i nazwie Go imieniem EMMANUEL” (Iz 7,14).

<sup>16</sup> Por. A. N a u m o w, *Ikony w rosyjskiej polityce dawnej i nowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiologica” 40(2007), s. 12n.; J. S p r u t t a, *Ikona maryjna typu Eleusa*, „Salvatoris Mater” 10(2008) nr 1, s. 119n.

ucieczki mongolskiego władcy Tamerlana i bitwy pod Borodino w roku 1812, w której Opatrzność uratowała Rosję przed najazdem Napoleona. Ze względu na to nacechowanie symboliczne Murawjow był przekonany, że nie można było wybrać lepszego dnia na koronację<sup>17</sup>.

W trakcie uroczystości car zasiadał na wytwornie rzeźbionym tronie Iwana III (tron ten, wraz z orłem imperium bizantyjskiego, wniosła w posagu żona Iwana III Zofia Paleolog). Małżonka Aleksandra II spoczęła na jednym ze wschodnich tronów, które przysyłano do Rosji w darze. W tym kontekście pisarz przypomniał słowa psalmu: „Królowa w złocie z Ofiru stoi po twojej prawicy” (Ps 45(44),10)<sup>18</sup>.

Metropolita Filaret, który trzydzieści lat wcześniej uczestniczył w koronacji ojca Aleksandra, wszedł po schodach odziany w złoty sakkos<sup>19</sup> i purpurowy omoforion<sup>20</sup>. Przed rozpoczęciem ceremonii koronacji car złożył uroczyste wyznanie wiary. Kościół wymaga tego aktu, jak podkreślał pisarz, nie tylko od biskupa, pasterza dusz, ale i od władcy. Jako obrońca i opiekun Cerkwi winien on bowiem wyznać swoją wiarę przed powierzonymi jego pieczy ludźmi i w ten sposób zapewnić o swoim przywiązaniu do Boga oraz gotowości obrony najwyższych wartości nie tylko Kościoła, ale i poddanych<sup>21</sup>.

Przed koronacją metropolita razem z dwunastoma biskupami odprawił specjalne nabożeństwo. W swojej relacji Murawjow wiele uwagi poświęcił czytaniom z Pisma Świętego. Nawiązując do czytania z Księgi Izajasza, zapewniał, że tak jak matka nie może zapomnieć o dziecku, które urodziła (por. Iz 49,14-15), tak Pan troszczy się o Kościół prawosławny i ziemię rosyjską. Tę Boską opiekę nad Rosją podkreślał zresztą niejednokrotnie.

Kolejne czytanie pochodziło z Listu do Rzymian: „A chcesz nie bać się władzy? Czyń dobrze, a otrzymasz od niej pochwałę. Jest ona bowiem dla ciebie narzędziem Boga, [prowadzącym] ku dobremu. Jeżeli jednak czynisz źle, lękaj się, bo nie na próżno носи miecz. Jest bowiem narzędziem Boga do wymierzenia sprawiedliwej kary temu, który czyni źle. Należy więc jej się poddać nie tylko ze względu na karę, ale ze względu na sumienie” (Rz 13,3-5). Również fragment Ewangelii został tematycznie dostosowany do uroczystości. Po napomnieniu św. Pawła zabrzmiały bowiem słynne słowa Jezusa: „Od-

<sup>17</sup> Por. М у р а в ъ е в, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 606.

<sup>18</sup> Por. tamże.

<sup>19</sup> Sakkos to wierzchnia szata liturgiczna biskupów prawosławnych. Symbolizuje płaszcz, którym żołnierze okryli Jezusa w pretorium.

<sup>20</sup> Omoforion to długi pas tkaniny ozdobionej krzyżami, zakładany w specjalny sposób na sakkos. Symbolizuje on zagubioną owcę (czyli zabłąkany rodzaj ludzki). Biskup w omoforionie przedstawia Chrystusa Dobrego Pasterza, który wziął odnalezioną owcę na ramiona i niósł do domu Ojca Niebieskiego.

<sup>21</sup> Por. М у р а в ъ е в, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 606.

dajcie więc cezarowi to, co należy do cezara, a Bogu to, co należy do Boga” (Mt 22,21). Chrześcijaństwo od początku swego istnienia uznawało, że wszelka władza pochodzi od Boga.

Następnie przystąpiono do obleczenia Aleksandra II w znaki godności carskiej. Gdy przywdział purpurę, metropolita położył ręce na jego głowie i odmówił modlitwę, która – jak podkreśla Murawjow – wycisnęła wszystkim łzy z oczu. Filaret prosił w niej „Króla panujących”<sup>22</sup>, który niegdyś przez proroka Samuela wybrał Dawida, by namaścić go na króla w Izraelu, aby teraz spojrział na swojego sługę Aleksandra, którego postawił nad swoim narodem. Metropolita modlił się między innymi o olej radości dla władcy, o siłę z nieba, długie życie i berło zbawienia. Prosił, by Stwórca ukorzył przed nim wszystkie pogańskie narody, wlał w jego serce bojaźń Bożą i zachował go w nieskazitelnej wierze, aby mógł być wiernym obrońcą dogmatów oraz aby sądził poddanych w prawdzie i prowadził ich ku zbawieniu duszy<sup>23</sup>.

Po modlitewnym wstępie Filaret wręczył Aleksandrowi regalia<sup>24</sup>. Najpierw podał mu koronę, którą władca z błogosławieństwem duchownego założył na głowę. Murawjow zaznaczał, że ta widzialna, materialna ozdoba jest obrazem niewidzialnego ukoronowania cara przez Chrystusa, który powierzał mu najwyższą władzę nad ludźmi<sup>25</sup>. Następnie metropolita wręczył władcy berło i jabłko jako kolejne widzialne znaki jego panowania. Relacjonując poszczególne etapy ceremonii, Murawjow podkreślał mądrość Cerkwi, która nie tylko poświęcała każde insygnium władzy powierzane monarsze dla zbawienia poddanych, ale i objaśniała ich znaczenie, żeby car mógł pojąć chrześcijański wymiar swojej władzy pomazańca Bożego.

Sakralizacja zakłada uznanie, że monarcha obdarzony jest szczególnym charyzmatem, darami łaski, na mocy których zaczyna być traktowany jak istota nadprzyrodzona<sup>26</sup>. Charakterystyczna dla Rosji idea paralelizmu władcy

<sup>22</sup> Tamże, s. 608. Jeśli nie podano inaczej, tłumaczenie fragmentów tekstów obcojęzycznych – A.K.

<sup>23</sup> Por. tamże, s. 608n.

<sup>24</sup> Na temat symboliki regaliów zob. E. P č e l o v, *Simvolika regalij Rossijskich gosudarej: Èmblematika i simvoličeskā preemstvennost*, <https://cyberleninka.ru/article/n/simvolika-regalij-rossijskich-gosudarej-èmblematika-i-simvoličeskaya-preemstvennost-1/viewer>.

<sup>25</sup> Por. M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 609. W średniowieczu funkcjonowały pojęcia „corona visibilis” i „corona invisibilis”. Ta, którą panujący otrzymywał w dzień koronacji, była widowym znakiem korony niewidzialnej, oznaczającej ogół praw i przywilejów nadanych mu przez Boga lub uzyskanych na mocy prawa dziedziczenia, niezbędnych do objęcia rządów i władania (por. B. P f e i f f e r, *Caelum et regnum. Studia nad symboliką państwa i władcy w polskiej literaturze i sztuce XVI i XVII stulecia*, Wydawnictwo UZ, Zielona Góra 2002, s. 24).

<sup>26</sup> Por. B. U s p i e n s k i, W. Ż y w o w, *Car i Bóg. Semiotyczne aspekty sakralizacji monarchy w Rosji*, tłum. H. Paprocki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992, s. 14.



i Boga przejęta została z Bizancjum, jednakże podczas gdy tam nazywanie panującego „basileusem” (co oddawano w tłumaczeniu jako „car”) wiązało się przede wszystkim z tradycją imperialną (basileus występował jako prawny następca rzymskich imperatorów), w Rosji określenie „car” miało odniesienie w szczególności do tradycji religijnej, do tekstów, w których w ten sposób nazywany jest Bóg<sup>27</sup>. Podobne jak w tradycji Zachodu było natomiast rozumienie charyzmatu monarchy jako daru osobistego<sup>28</sup>.

Polityczne przesłanki sakralizacji monarchy w Rosji wynikały z dwóch faktów. Jednym z nich było przeniesienie na cara moskiewskiego funkcji bizantyjskiego basileusa, co odpowiadało zarówno koncepcji Moskwy jako Trzeciego Rzymu<sup>29</sup>, jak i postępującej od czasu panowania Aleksego Michajłowicza (w latach 1645-1676) bizantynizacji rosyjskiego życia państwowego i kościelnego. Drugą tendencją było przyswojenie przez cara funkcji głowy Kościoła, zapoczątkowane za panowania Piotra Wielkiego (1696-1725)<sup>30</sup>. Wraz z zadaniami administracyjnymi patriarcha car przejął też elementy jego zachowania, a przede wszystkim podobnie jak patriarcha uznawany był za żywą ikonę Chrystusa<sup>31</sup>. W tekście *O dostoinstve carej pravoslavnyh* [„O godności carów prawosławnych”] Murawjow podkreślał, że w osobie pomazańca, władcy, któremu składają przysięgę wierności, Rosjanie czczą Jezusa, bo tak uczy ich Kościół<sup>32</sup>.

Po koronacji cara rozpoczęła się koronacja jego małżonki. Choć nie miała charakteru obrzędu religijnego, była równie wzruszająca – konstatował pisarz<sup>33</sup>. Gdy jednak cesarzowa wstała, wydarzyło się coś nieoczekiwanego: korona spadła jej z głowy. Aleksander nałożył ją ponownie, a damy umocowały szpilkami<sup>34</sup>. Ten incydent dostrzegły tylko osoby z pierwszych rzędów<sup>35</sup>, Murawjow nie wspominał o nim w swojej relacji, nie napisał również o wcześniejszym wypadku – z jabłkiem. Przed rozpoczęciem uroczystości regalia niesiono w procesji na specjalnych poduszkach<sup>36</sup>. Malinową podusz-

<sup>27</sup> Por. tamże, s. 20.

<sup>28</sup> Por. tamże, s. 27.

<sup>29</sup> Na ten temat zob. K. Chojnicka, *Narodziny rosyjskiej doktryny państwowej. Zoe Paleolog – między Bizancjum a Moskwą*, Collegium Columbinum, Kraków 2001; D. Romanowski, *Trzeci Rzym. Rozwój rosyjskiej idei imperialnej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013.

<sup>30</sup> Por. Uspienski, Żywot, dz. cyt., s. 116. Od roku 1696 Piotr I panował samodzielnie, a wcześniej, w latach 1682-1696, jako współcar.

<sup>31</sup> Por. tamże, s. 86.

<sup>32</sup> Por. A. Muraw'ev, *O dostoinstve carej pravoslavnyh*, w: tenże, *Putešestvie po svätym mestam russkim*, s. 154.

<sup>33</sup> Por. tenże, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 610.

<sup>34</sup> Por. Radziński, dz. cyt., s. 146; Wórtman, dz. cyt., s. 67.

<sup>35</sup> Por. Radziński, dz. cyt., s. 148.

<sup>36</sup> Por. M. Volkov, *Koronacionnye regalii v ceremonii imperatorskoj koronacii v Rossii XVIII v.*, „Vestnik Moskovskogo universiteta” Seria 8. „Istoria” 2010, nr 2, s. 105.

kę, na której spoczywało złote jabłko, niósł generał-adiutant książę Michaił Górczakow, w pewnym momencie jednak zemdlał – zapewne z przejęcia i z powodu zaduchu panującego w świątyni – i upadając, upuścił jabłko. Starszego człowieka i insygnium, które potoczyło się po posadzce soboru, szybko podniesiono. Aleksander II stwierdził, że nic się nie stało. Dodał też, mówiąc o Górczakowie: „To nic, że tu upadł. Najważniejsze, że trwał mężnie na polu bitwy”<sup>37</sup>; książę uczestniczył bowiem we wszystkich wojnach prowadzonych przez Mikołaja I. Oba incydenty uznano za zły znak dla nowego cara. Murawjow być może dlatego ich nie odnotował, że nie zwrócił na nie uwagi, możliwe też jednak, że je zauważył, lecz świadomie pominął w swojej relacji, gdyż nie mógł przystać na propagowanie przesądów. Ponadto opisy niefortunnnych zdarzeń naruszyłyby jej podniosły ton.

Ważnym elementem ceremonii, na który zwracał uwagę pisarz, były modlitwy. Najpierw car na kolanach zanosił modły w intencji własnej i powierzonych mu poddanych. Błagał Boga, Króla panujących, by Ten pouczył go, na czym ma polegać jego służba, i by w każdej chwili towarzyszyła mu Mądrość Boża. Prosił, by jego serce zawsze pozostawało w rękach Pana, aby w swoim postępowaniu miał na względzie dobro poddanych i chwałę Stwórcy<sup>38</sup>. Piszac o tej modlitwie, Murawjow nawiązał do postawy młodego Salomona zwracającego się do Pana z następującą prośbą: „Racz [...] dać Twemu słudze serce rozumne do sądzenia Twego ludu i rozróżniania dobra od zła, bo któż zdoła sądzić ten lud Twój tak liczny?” (1 Krl 3,9), i podkreślił, że car prosił o mądrość i siłę, by godnie sprawować najwyższą władzę w państwie i Kościele<sup>39</sup>.

<sup>37</sup> Cyt. za: R a d z i ń s k i, dz. cyt., s. 146.

<sup>38</sup> Por. M u r a v' e v, *Wspominania svášennogo koronovaniâ*, s. 610n.

<sup>39</sup> Por. tamże, s. 611n. Piotr I uważał, że zarządzanie Kościołem należy do naturalnych prerogatyw władcy. Nie nazywał jednak siebie głową Cerkwi (szerzej na temat reform Piotra I dotyczących Kościoła zob. K. C h o j n i c k a, *Cerkiew i car. Prawosławie rosyjskie w reformach Piotra Wielkiego*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2011). Jako pierwsza czyniła to Katarzyna II, ale tylko w prywatnej korespondencji z cudzoziemcami. W roku 1797 tytuł ten został uprawomocniony przez Pawła I w *Akcie o następstwie tronu*. W dokumencie tym zapisano, że „władcy Rosji są Głową Kościoła” (*Aneks III. Akt cesarza Pawła I o następstwie tronu Wszechrosji*, w: M. Paprocka, *Akt prawny cesarza Pawła I o następstwie tronu Wszechrosji a sytuacja Kościoła prawosławnego*, „Elpis” 6(2004) nr 9-10, s. 234; por. U s p i e n s k i, *Ż y w o w*, dz. cyt., s. 67n.). Było to błędne sformułowanie, gdyż w prawosławiu głową Kościoła jest Jezus Chrystus. Cały kontekst uznania monarchy rosyjskiego za głowę Kościoła, uwzględniający rozumienie władzy cesarzy rzymskich, bizantyjskich i rosyjskich, tytułaturę panujących oraz zmiany zachodzące w rycie koronacyjnym wnikliwie przeanalizowała Maria Paprocka we wspomnianym wyżej szkicu (por. P a p r o c k a, dz. cyt., s. 207n.), do którego dołączone zostały trzy aneksy: *Bizantyjski ryt koronacji cesarza* (zob. tamże, s. 229n.), *Rosyjski ryt namaszczenia cesarza i przyjęcia przez niego komunii* (zob. tamże, s. 231n.) i cytowany tu *Akt cesarza Pawła I o następstwie tronu Wszechrosji* (zob. s. 233-235). Autorka między innymi zwróciła uwagę na to, że charakter charyzmatyczny monarchy jako głowy Kościoła wynikał ze statusu patriarchy w Kościele rosyjskim. Jego intronizację uważano za nowe święcenia. Takiej zasady nie



Po zakończeniu modlitwy car powstał, a całe zgromadzenie uklękło i metropolita w imieniu narodu prosił Najwyższego, aby obdarzył swojego sługę mądrością, by umiał on dobrze sprawować swój urząd, pamiętając o biednych i wędrowcach, oraz był ojcem dla wszystkich poddanych i kierował ich na drogę prawdy. Następnie w krótkiej mowie, która stanowiła niejako uzupełnienie modlitwy, hierarcha złożył życzenia władcy i pouczył go, na czym polegają jego obowiązki względem poddanych. Później zabrzmiał uroczysty hymn *Ciebie Boga wysławiamy*, zgodnie z tradycją – jak przypomnieli pisarz – przypisywany św. Ambrożemu<sup>40</sup>. Murawjow podkreślał, że Aleksander, wywyższony przez Boga, koronę przyjął w duchu pokory, nie zaś pychy<sup>41</sup>.

Następnie sprawowano Boską Liturgię. Jej najważniejszą częścią było namaszczenie cara przez metropolitę. Znaczenie semiotyczne tego aktu dokładnie przeanalizował Borys Uspieński<sup>42</sup>. Zauważa on, że tradycja ta sięga koronacji cara Fiodora Iwanowicza, która miała miejsce w roku 1584 chociaż sam rytuał ułożono już za czasów Iwana IV, wzorując się na ceremoniach bizantyjskich. Podczas gdy w Konstantynopolu i Rzymie namaszczenie podczas koronacji różniło się wyraźnie od bierzmowania, w Moskwie doszło do utożsamienia ceremonii z tym sakramentem<sup>43</sup>.

Metropolita namaścił czoło, usta, nozdrza, uszy, piersi i ręce Aleksandra II, wypowiadając słowa: „Pieczęć daru Ducha Świętego”<sup>44</sup>, a więc tę samą formułę, która stosowana jest w trakcie sprawowania sakramentu bierzmowania<sup>45</sup>. Murawjow przypominał, że tak niegdyś sam Bóg kazał namaścić pierwszego króla Izraela. Tytuł „pomazańca Pańskiego” przysługiwał władcom izraelskim lub judzkim jako wybranym przez Najwyższego, który z nich czynił narzędzie realizacji Bożych planów. Hebrajczycy widzieli w królu „wybrańca” Pana, jego mesjasza. Gdy zasiadał na tronie, stawał się „starszym synem”, wybranym przez samego Stwórcę, by władał Jego ludem, był mu przewodnikiem i pasterzem, sługą Jahwe, w którym żyje Jego tchnienie. Dlatego uważano, że ten, kto ośmiela się występować przeciwko władcy, sprzeciwia się samemu Bogu<sup>46</sup>. W Bizancjum i na Zachodzie Europy monarcha podczas namaszczenia „upodabniał się” właśnie do królów Izraela, natomiast władca Rosji – do

---

znano w innych Cerkwiach lokalnych. Po likwidacji patriarchatu wszystkie przywileje patriarchy przeniesiono na cesarza (por. tamże, s. 223n.).

<sup>40</sup> Por. M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 613.

<sup>41</sup> Por. tamże, s. 614.

<sup>42</sup> Zob. B. U s p i e n s k i, *Car i imperator. Namaszczenie władcy i semantyka tytułów monarchy*, tłum. H. Paprocki, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2002.

<sup>43</sup> Por. tamże, s. 38n.

<sup>44</sup> M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 614.

<sup>45</sup> Por. U s p i e n s k i, dz. cyt., s. 39n. W przypadku carycy namaszczono tylko czoło.

<sup>46</sup> Por. A. C h o u r a q u i, *Życie codzienne ludzi Biblii*, tłum. L. Kossobudzki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1995, s. 46.

samego Chrystusa<sup>47</sup>. Ponadto na Zachodzie i w Bizancjum namaszczenie poprzedzało nałożenie korony, natomiast w Rosji następowało po nim. W ten sposób sama koronacja została niejako przyrównana do chrztu, chrzest ma bowiem miejsce przed sakramentem bierzmowania, któremu odpowiadało namaszczenie<sup>48</sup>.

Jako pomazaniec, który upodobił się do Chrystusa, car przystępował do komunii w części ołtarzowej<sup>49</sup>. Następnie modlił się przed ikoną Zbawiciela, a w tym czasie komunie przyjął jego małżonka.

Po zakończeniu Liturgii Aleksander wraz z żoną udał się do soboru Archangielskiego by pokłonić się mogiłom poprzedników na tronie, a następnie oboje przeszli do soboru Błagowieszczeńskiego, gdzie modlili się przed ikoną Matki Boskiej Dońskiej. Murawjow zwracał uwagę na reakcję narodu – na jego miłość i przywiązanie do cara<sup>50</sup>. Na paradnym ganku, przed wejściem do swoich komnat, władca pokłonił się zebranemu narodowi, a ten, niczym jedna osoba, odpowiedział tym samym wielce wymownym gestem. Zdaniem pisarza taką miłość względem władcy mógł żywić tylko naród rosyjski, będący narodem Bożym i nowym Izraelem<sup>51</sup>. Uczucie to, jak stwierdził Murawjow we wspomnianym już tekście *O dostoinstve carej pravoslavnyh*, stanowiło wręcz wyznacznik wiernych prawosławnych – nie można bowiem być chrześcijaninem, nie będąc pokornym poddanym<sup>52</sup>. Wierność carowi uznana została zatem przez pisarza za swoisty wymóg konfesyjny, a uzasadniając swoje stanowisko, powoływał się on na autorytet Biblii. Podkreślał, że Kościół naucza: „Boga się bójcie, czcicie króla!” (1 P 2,17). Cytował też słowa świętego Pawła z Listu do Rzymian: „Každy niech będzie poddany władzom, sprawującym rządy nad innymi. Nie ma bowiem władzy, która by nie pochodziła od Boga [...]. Kto więc przeciwstawia się władzy – przeciwstawia się porządkowi Bożemu. Ci zaś, którzy się przeciwstawili, ściągną na siebie wyrok potępienia” (Rz 13,1-2). Za apostołem narodów wzywał: „Oddajcie każdemu to, co się mu

<sup>47</sup> Por. B. U s p i e n s k i, *Car i patriarcha. Charyzmat władzy w Rosji*, tłum. H. Paprocki, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1999, s. 22; t e n ż e, *Car i imperator. Namaszczenie władcy i semantyka tytułów monarchy*, s. 41n.

<sup>48</sup> Por. t e n ż e, *Car i imperator. Namaszczenie władcy i semantyka tytułów monarchy*, s. 43.

<sup>49</sup> W Bizancjum cesarz przyjmował komunie ze specjalnego stolika dostawionego do ołtarza, a w Rosji bezpośrednio przy ołtarzu, na sposób kapłański. Warto dodać, że w Kościele prawosławnym przez królewskie wrota ikonostasu mogą przechodzić jedynie duchowni, którzy otrzymali wyższe święcenia. Status liturgiczny cara miał wpływ na rozumienie jego funkcji w Kościele. Miejsce bizantyjskiej teorii „symfonii władz” zaczęła zajmować teoria podporządkowania Kościoła władzy monarchy (por. P a p r o c k a, dz. cyt., s. 219n.).

<sup>50</sup> Na tę miłość do cara zwracały uwagę także inne osoby uczestniczące w ceremonii koronacji (por. W o r t m a n, dz. cyt., s. 62-64).

<sup>51</sup> Por. M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennogo koronovaniâ*, s. 616.

<sup>52</sup> Por. t e n ż e, *O dostoinstve carej pravoslavnyh*, s. 150n.

należy: komu podatek – podatek, komu cło – cło, komu uległość – uległość, komu cześć – cześć” (Rz 13,7). Zwracał też uwagę, że w cytowanym liście św. Pawła określone zostały obowiązki poddanych nie tylko względem samego władcy, ale i względem sprawujących rządy z jego woli<sup>53</sup>.

W tekście *O dostoinstve carej pravoslavnyh* autor przypominał, że w Niedzielę Triumfu Prawosławia<sup>54</sup> ogłasza się anatemę wobec tych, którzy podważają fakt wstępowania cara na tron z woli Bożej i otrzymania przez niego obfitych łask podczas namaszczenia<sup>55</sup>. Negowanie sakralnego charakteru władzy jest – zdaniem Murawjowa – buntem nie tylko przeciwko monarsze, ale i przeciw Stwórcy. Pisarz wyjaśniał jednocześnie, że słowo „anatema” bywa niewłaściwie rozumiane jako klątwa kościelna, podczas gdy w języku greckim oznacza ono wyłączenie ze wspólnoty wiernych tych, którzy sami się od niej odłączają, nie przestrzegając zasad i nakazów cerkiewnych. Kościół jednak o nich pamięta i prosi Boga, by wrócili na drogę Prawdy<sup>56</sup>.

Murawjow wyrażał przekonanie, że każdy prawosławny nie tylko szanuje, ale i kocha swego władcę. W imię szacunku nazywa go „carem”, natomiast w duchu miłości określa czułym mianem „ojca”. Konkludując, pisarz stwierdzał, że miłość do monarchy zawsze ratowała świętą Ruś i że będzie ją chronić, dopóki zachowa się w ojczyźnie życiodajna siła, czyli prawosławie<sup>57</sup>.

W swojej relacji z uroczystości koronacyjnych Murawjow podkreślał, że tak długo, jak poddani będą żywić miłość i przywiązanie do władcy, Rosja pozostanie mocarstwem, które cieszy się Bożym błogosławieństwem. Przywiązanie i miłość do cara były według niego rękojmią potęgi jego ojczyzny. Dodał też, powołując się na werset dziewiąty ósmego rozdziału Księgi Izajasza: „S nami Bog, razumejcie, âzycy, i pokorâjtesâ, âko s nami Bog!” (Z nami Bóg, zrozumcie narody i ukorzcie się, albowiem Bóg jest z nami!)<sup>58</sup>. Korzystając z cerkiewnosłowiańskiego przekładu Biblii, Murawjow w istocie niejako streścił trzy wersety tego rozdziału: z wersetu ósmego zaczerpnął słowa „S nami Bog”, z dziewiątego – „razumejcie, âzycy, i pokorâjtesâ”, z dziesiątego końco-

<sup>53</sup> Por. tamże, s. 150n.

<sup>54</sup> Niedziela Triumfu Prawosławia (Ortodoksji) to pierwsza niedziela Wielkiego Postu, upamiętnia ona zwycięstwo nad ikonoklazmem.

<sup>55</sup> W obrzędzie liturgicznym Niedzieli Triumfu Prawosławia wygłaszano następujące słowa: „Tym, którzy sądzą, że prawosławni władcy wstępują na tron nie zgodnie ze szczególną wolą Bożą i przy namaszczeniu dary Ducha Świętego na to wielkie powołanie nie są na nich wylane i odważają się podnosić przeciwko nim bunt i dopuszczać się zdrady – anatema!” Cyt. za: U s p i e n s k i, *Car i imperator. Namaszczenie władcy i semantyka tytułów monarch*, s. 47 (w cytacie zachowano pisownię oryginalną).

<sup>56</sup> Por. M u r a v' e v, *O dostoinstve carej pravoslavnyh*, s. 152-154.

<sup>57</sup> Por. tamże, s. 155-157.

<sup>58</sup> M u r a v' e v, *Vospominaniâ svâšennoego koronovaniâ*, s. 617.

we „âko s nami Bog!”<sup>59</sup>. W ten sposób w jednym zdaniu dwa razy powtórzył stwierdzenie „s nami Bog” – na początku i na końcu. Podkreślił tym samym, że Stwórca niezawodnie trwa przy Rosji i przez to usprawiedliwia jej działania. Co więcej, pisarz zasugerował, że z tego właśnie powodu inne narody powinny podporządkować się jego ojczyźnie.

Według Murawjowa obrzęd koronacji, jako jeden z atrybutów prawosławnego imperium, symbolizuje uświęconą przez Kościół jedność cara i narodu, a także duchową mądrość władcy, ukoronowany monarcha zaś jest namiestnikiem Boga na ziemi, powinien zatem budować królestwo ziemskie na obraz i podobieństwo królestwa niebieskiego.

#### BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

- Amelekhina, Svetlana. *Ceremonial koronatsii v Rossiyskoy imperii*. <http://naukarus.com/tseremonial-koronatsii-v-rossiyskoy-imperii>.
- Chojnicka, Krystyna. *Cerkiew i car: Prawosławie rosyjskie w reformach Piotra Wielkiego*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2011.
- . *Narodziny rosyjskiej doktryny państwowej: Zoe Paleolog – między Bizancjum a Moskwą*. Kraków: Collegium Columbinum, 2001.
- Chouraqui, André. *Życie codzienne ludzi Biblii*. Translated by Leszek Kossobudzki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1995.
- Murav'yev, Andrey. “Moi vospominaniya.” In Murav'yev, *Puteshestviye po svyatym mestam russkim*. Moskva: Institut russkoy tsivilizatsii, 2014.
- . “O dostoinstve carey pravoslavnykh.” In Murav'yev, *Puteshestviye po svyatym mestam russkim*. Moskva: Institut russkoy tsivilizatsii, 2014.
- . *Puteshestvie ko Svyatym mestam v 1830 godu*. Part 2. Sankt-Peterburg: Tipografiya III Otdeleniya Sob. Ye. I. V. Kancelyarii, 1848.
- . *Pis'ma s Vostoka ot 1849–1850 godov*. Part 2. Sankt-Peterburg: Tipografiya III Otdeleniya Sob. Ye. I. V. Kancelyarii, 1851.
- . *Rimskiye pis'ma*. Part 1. Sankt-Peterburg: Tipografiya Otdeleniya Sob. Ye. I. V. Kancelyarii, 1846.
- . *Vospominaniye o poseshchenii Svyatyni Moskovskoy Gosudarem Naslednikom*. Sankt-Peterburg: Tipografiya III Otdeleniya Sob. Ye. I. V. Kancelyarii, 1838.

<sup>59</sup> „i otimet ot iudei čeloveka, iže vozmožet glavu vozdvignuti, ili mogušago čto soveršiti: i budet polk ego, vo eže napolniti širinu strany tvoeâ, s nami Bog! „Razumejcie, âzycy, i pokarâjte-sâ, uslyšite daže do poslednih zemli: mogušii, pokarâjtesâ: aše bo paki vozmožete, paki pobeždeni budete, i iže aše sovet sovešaete, razorit Gospod’, i slovo, eže aše vozglagolete, ne prebudet v vas, âko s nami Bog” (*Bibliâ na cerkovno-slavânskom âzyke*, [http://www.my-bible.info/biblio/bib\\_tsek/pr\\_isaija.html#g8](http://www.my-bible.info/biblio/bib_tsek/pr_isaija.html#g8)). Za konsultacje w sprawie przekładów Biblii autorka składa serdeczne podziękowania profesor Arlecie Szulc z Katedry Języków Słowiańskich UMK w Toruniu.

- . “Vospominaniya svyashchennogo koronovaniya.” In Murav'yev, *Puteshestviye po svyatym mestam russkim*. Moskva: Institut russkoy tsivilizatsii, 2014.
- Naumow, Aleksander. “Ikony w rosyjskiej polityce dawnej i nowej.” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego: Studia Religiologica* 40 (2007): 9–20.
- Paprocka, Maria. “Akt prawny cesarza Pawła I o następstwie tronu Wszechrosji a sytuacja Kościoła prawosławnego.” *Elpis* 6, no. 9–10 (2004): 207–35.
- Pchelov, Yevgeniy. *Simvolika regaliy Rossiyskikh gosudarey: Emblematika i simvolicheskaya preymstvennost'*. <https://cyberleninka.ru/article/n/simvolika-regaliy-rossiyskikh-gosudarey-emblematika-i-simvolicheskaya-preemstvennost-1/viewer>.
- Pfeiffer, Bogusław. *Caelum et regnum: Studia nad symboliką państwa i władcy w polskiej literaturze i sztuce XVI i XVII stulecia*. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2002.
- Radziński, Edward. *Aleksander II: Ostatni wielki car*. Translated by Eugenia Siemaszkiewicz and René Śliwowski. Warszawa: Wydawnictwo Magnum, 2005.
- Romanowski, Dymitr. *Trzeci Rzym: Rozwój rosyjskiej idei imperialnej*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2013.
- Sprutta, Justyna. “Ikona maryjna typu Eleusa.” *Salvatoris Mater* 10, no. 1 (2008): 105–24.
- Uspienski, Borys. *Car i imperator: Namaszczenie władcy i semantyka tytułów monarchy*. Translated by Henryk Paprocki. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 2002.
- . *Car i patriarcha: Charyzmat władzy w Rosji*. Translated by Henryk Paprocki. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, 1999.
- Uspienski, Borys, and Wiktor Żywow. *Car i Bóg: Semiotyczne aspekty sakralizacji monarchy w Rosji*. Translated by Henryk Paprocki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1992.
- Volkova, Marina. “Koronatsionnye regalii v tseremonii imperatorskoy koronatsii v Rossii XVIII v.” *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 8. Istorija*, no. 2 (2010): 99–108.
- Wortman, Richard S. *Scenarii vlasti: Mify i ceremonii russkoy monarchii*. Vol. 2. *Ot Aleksandra II do otrecheniya Nikolaya II*. Moskva: OGI, 2004.

## ABSTRAKT / ABSTRACT

Anna KOŚCIOŁEK – O sakralizacji monarchy. Koronacja Aleksandra II we wspomnieniach Andrieja Murawjowa

DOI 10.12887/33-2020-4-132-15

Na podstawie tekstu *Vospominaniâ svâshennogo koronovaniâ* [„Wspomnienia świętej koronacji”] Andrieja Murawjowa – pisarza religijnego, poety, teologa, działacza kościelnego i państwowego – w artykule podjęto próbę prezentacji zapatrywań autora na temat sakralizacji monarchy. Przedstawiono etapy ceremonii koronacyjnej Aleksandra II, która według Murawjowa była punktem

kulminacyjnym drogi życiowej władcy. Zgodnie z tradycją ceremonia ta obejmowała cztery główne części: uroczystą procesję do Soboru Uspienskiego, nałożenie korony i wręczenie regaliów, a następnie namaszczenie cara w tej świątyni (będącej główną przestrzenią sakralną imperium), wyjście z niej i udanie się do soborów Archangielskiego i Błagowieszczeńskiego, aby uczcić pochowanych tam przodków, oraz powrót do pałacu z obowiązkowym trzykrotnym pokłonieniem się narodowi z paradnego ganku. Pisarz wiele uwagi poświęcił aktom przekazania regaliów oraz namaszczenia cara, które w Rosji utożsamione zostało z sakramentem bierzmowania. Obrzęd koronacji, zdaniem Murawjowa, symbolizował uświęconą przez Kościół jedność cara i narodu. Przywiązanie i miłość narodu rosyjskiego (jako narodu Bożego i nowego Izraela) do władcy pisarz uważał za rękomię potęgi Rosji.

Słowa kluczowe: Murawjow, car, koronacja, regalia, namaszczenie

Kontakt: Katedra Literatur Słowiańskich, Instytut Literaturoznawstwa, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ul. Fosa Staromiejska 3, p. 313a, 87-100 Toruń

E-mail: Anna.Kosciolek@umk.pl

Tel. 56 6113598

<https://www.human.umk.pl/wydzial/pracownicy/?id=628540>

Anna KOŚCIOŁEK, On the Sacralisation of the Monarch: The Coronation of Alexander II, as described in the Memoirs of Andrey Murav'yev

DOI 10.12887/33-2020-4-132-15

The article, based on the narrative *Vospominaniya svyashchennogo koronovaniya* [Memoirs of the Holy Coronation] by Andrey Murav'yev, a religious writer, poet, theologian, as well as a church and State activist, is an attempt to present his views on the sacralisation of the monarch. It describes the elements of Alexander II's coronation ceremony, which, according to Murav'yev, was the apogee of the ruler's life. According to the tradition, the ceremony in question had four elements: (1) a grand procession to the Dormition Cathedral (the most important sacred space in the Empire), (2) crowning the sovereign and investing him with regalia, followed by anointing the tsar with chrism, (3) visitation of the Cathedral of the Archangel and the Cathedral of the Annunciation to honour the ancestors buried there, and (4) the procession back to the palace, during which the Tsar stopped on the Red Staircase and bowed three times to the people assembled in the courtyard. In his account of the ceremony, Murav'yev paid much attention to the rituals of investing the ruler with regalia and anointing him, the latter identified in Russia with the sacrament of Confirmation. To Murav'yev, the coronation rite was a symbol of the tsar's unity with the people, which was sanctified by the Church. The writer described the Russian people as the people of God and the new Israel,



and considered their attachment to the tsar, as well as their love for him, as the guarantee of the greatness of Russia.

Keywords: Murav'yev, tsar, coronation, regalia, anointing

Contact: Katedra Literatur Słowiańskich, Instytut Literaturoznawstwa, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ul. Fosa Staromiejska 3, p. 313a, 87-100 Toruń, Poland

E-mail: [Anna.Kosciolek@umk.pl](mailto:Anna.Kosciolek@umk.pl)

Phone: +48 56 6113598

<https://www.human.umk.pl/wydzial/pracownicy/?id=628540>